

2/2019

50. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 156. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 105. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Janne Varjo 103 Ajatuksia tiedejulkaisemisen
kielipoliittisesta ulottuvuudesta

Artikkeleita

- Kristiina Brunila, Katariina Mertanen, 107 Nuoret ja tukijärjestelmät
Elina Ikävalko, Tuuli Kurki, haavoittuvuuden eetoksessa
Juho Honkasilta, Maija Lanas,
Anniina Leiviskä, Ameera Masoud,
Kalle Mäkelä & Pinja Fernström
- Merja Pikkarainen, 120 "Ulkopuolisuuden olo" – Tapaustutkimus
Juha T. Hakala & Virpi-Liisa Kykyri peruskoulun keskeyttäneiden romaninais-
ten koulukokemuksista
- Riitta-Leena Metsäpelto, Jaana Viljaranta, 136 Ylioppilastutkinnon, tavoiteorientaatioiden
Heta Tuominen, Kaisa Aunola, ja muiden motivaatiotekijöiden yhteys
Anna-Maija Poikkeus & Sari Mullola luokanopettajakoulutukseen hakeneiden
menestymiseen VAKAVA-valintakokeessa
- Sari Sulkunen & Johanna Saario 149 Tiedonmuodostus ja tekstityö: tapaustutki-
mus lukion historian opetuksen
tekstikäytänteistä

Kolumni

Jyri Lindén 164 Tutkijaopettaja, kuka olet?

Puheenvuoroja

Kari Viinisalo 166 Joustava perusopetus arvioinnin kohteena

Eliisa Leskisenoja, Minna Körkkö & 173 Opettaja, päivitätkö tavoitteellisesti
Marja-Riitta Kotilainen osaamistasi?

English Summaries

178

Kirjoittajat

180

Ajatuksia tiedejulkaisemisen kielipoliittisesta ulottuvuudesta

Suomen kielen lautakunta julkaisi lokakuussa kannanoton ”Suomi tarvitsee pikaisesti kansallisen kielipoliittisen ohjelman”. Poikkeuksellisen vakavasävyisen – ja minua henkilökohtaisesti hätkähdyttäneen – kannanoton tarkoituksena on ”kiinnittää huomiota Suomen kansalliskielten suomen ja ruotsin asemaan kohdistuvaan vakavaan uhkaan”.

Kotimaisten kielten keskuksessa asiantuntijaelimenä toimivan lautakunnan mukaan olemme lähellä tilannetta, jossa on konkreettisesti tehtävä päätös siitä, haluammeko edelleen pitää kiinni äidinkielestämme vai olemmeko valmiit luopumaan siitä toisen kielen hyväksi: ensin vain joillakin elämän osa-alueilla, mutta vähitellen yhä kattavammin. On tosin huomattava, että suomen kielen itsessään ei esitetä olevan uhanalainen, mutta sen asemaa yhteiskunnassa uhkaa nopea heikkeneminen englannin kielen valta-aseman takia, minkä seurauksena kansalliskielten käyttöala kaventuu kiihtyvää vauhtia.

Suomen kielen lautakunta toivoo peräänkuuluttamansa kielipoliittisen ohjelman ottavan kantaa kansalliskielten käyttöalan kaventumiseen, yhteiskunnan toimintaa vaikeuttavaan yleiskielen hallinnan heikkenemiseen, suomalaisen kieliyhteisön jäseneksi pääsyn kynnykseen sekä vähemmistökielten ja maahan tulleiden oman äidinkielen opetukseen. Kansalliskielten aseman turvaaminen tieteen ja opetuksen kielinä on eräs kannanoton keskeisistä vaatimuksista. Lautakunnan mukaan erityistä huomiota on kiinnitettävä sekä kansalliskielten asemaan tieteen kielinä että niiden käyttöön opetuksen välineenä koulutuksen kaikilla tasoilla. Kansalliskielten asemaa on vahvistettava käyttämällä kieltä siellä, missä inhimillisen ymmärryksen rajoja siirretään yhä uusille alueille. Tiedelehdet ovat keskeisessä asemassa tässä prosessissa.

Laajalti jaetun näkökulman mukaan eri tieteenalat merkitsevät yhteiskunnalle ja kulttuurille eri asioita. Esimerkiksi luonnontieteet ovat tutkimuskohteiltaan universaaleja. Tällöin on helppo perustella, miksi tutkimustulokset on julkaistava tämänhetkisellä tieteen *lingua franca*lla, englanniksi. Oletusarvona on tuolloin, että pitkälti erikoistuneissa lehdissä julkaistavia tutkimustuloksia lukee lähtökohtaisesti rajallinen joukko alan asiantuntijoita eri puolilla maailmaa. Tässä ajattelutavassa kansalliskielillä julkaisemisella on merkitystä ainoastaan tieteen ja tutkimustulosten popularisoinnin välineenä. On toki jo toinen kysymys, voiko tästä tehdä sen johtopäätöksen, ettei tutkijoilla ole mitään velvollisuuksia suomen kieltä kohtaan, kuten kosmologi Kari Enqvist on esittänyt (HS 11.2.2018).

Hannu L.T. Heikkinen ja Tuukka Tomperi korostavat puheenvuorossaan (Kasvatus 2/2018) eri tieteenalojen tiedonintressien, yhteiskuntasuhteiden ja julkisuuksien erityisyyttä. Onkin hyvin ymmärrettävää, että teoreettisen tai teknisen tiedonintressin ohjaama tutkimus hakee erilaista julkisuutta ja julkaisukanavia kuin hermeneuttisesta tai kriittis-emansipatorisesta tiedon-

intressistä ponnistava tutkimus. Toisin kuin Enqvistin edustamissa luonnontieteissä kasvatustieteiden kaltaisten (luokittelutavan mukaan joko sosiaali- ja kulttuuritieteiden tai ihmistieteiden) merkitys ja hyöty on riippuvainen niiden suhteesta poliittiseen, historialliseen, kulttuuriseen ja kielelliseen ympäristöönsä: esimerkiksi kulttuuriperintöön, koulutukseen, hallintoon, julkiseen keskusteluun ja kansalaisyhteiskuntaan.

Tieteenalojen erilaisuus näkyy esimerkiksi niiden historiassa ja julkaisukäytännöissä. Luonnontieteissä on jo pitkään ollut tapana julkaista tutkimustulokset englanninkielisinä artikkeleina mahdollisimman arvostetuissa tiedelehdissä. Ihmis- ja yhteiskuntatieteissä on perinteisesti harrastettu tämän lisäksi myös julkaisemista suomen kielellä sekä monografiamuodossa, nidottuina tai sidottuina kirjoina.

Eri tieteenalojen julkaisukäytännöt ovat murrostilassa; tilanne on muuttunut hyvin nopeasti. Viimeaikaiset bibliometriset aineistot osoittavat, että suomen kielellä julkaiseminen on kasvatustieteissä vähentynyt 2010-luvulla, ja erityisesti suomenkieliset kirjat ovat vaihtuneet yhä enenevästi englanninkielisiksi artikkeleiksi. Olen pohtinut, että valtiovalta suhtautuu oudon välinpitämättömästi tähän suomenkielisen tiedejulkaisemisen rakennemuutokseen – päätöksentekijät eivät tunnu ymmärtävän kotimaisilla kielillä tehdyn tieteen ja väestön sivistystarpeen välistä yhteyttä. Kuten tietokirjakustantaja Kimmo Pietiläinen on todennut (HS 11.2.2019), kansa maksaa viime kädessä tieteen tekemisen ja haluaa sen tulokset käyttöönsä oman ajattelunsa kehittämiseksi – eikä kierrättäminen englannin kielen kautta ole välttämättä paras keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Syyt tiedejulkaisemisen murrokseen ovat moninaisia, sekä yksilöllisiä että rakenteellisia. On ilmeistä, että Suomessa työskentelevän tutkijan kannattaa julkaista kansainvälisillä foorumeilla. Pelkästään suomeksi kirjoittavien tutkijoiden uhkana on, että he jäävät esimerkiksi virantäytöissä jälkeen englanniksi kirjoittavista hakijoista. Myös lukijoiden tavoittaminen painaa tutkijoiden pohdiessa tuloksiensa julkaisemisen kielivaihtoehtoja: englanninkielisen artikkelin potentiaalinen lukijakunta saattaa olla moninkertainen suomalaisen yleisöön verrattuna.

Tieteellisen julkaisutoiminnan laadunarviointia tukevan Julkaisufoorumin (JUFO) luokitusjärjestelmän käyttö on osaltaan vauhdittanut tiedejulkaisemisen murrosta. Julkaisufoorumissa korostuu yksipuolisesti englanninkielisen julkaisemisen merkitys. Tällä hetkellä johtavalla tasolla (2) on Kasvatuksen lisäksi 15 suomenkielistä tieteellistä lehteä. Ihmis- ja yhteiskuntatieteilijät itse ovat puhuneet suomenkielisen tiedejulkaisemisen puolesta yliopistoja tai valtiovaltaa aktiivisemmin. Kaikkiaan 52 tieteellisen seuran vuonna 2012 allekirjoittama kannanotto ”Monipuolisen ja -muotoisen tieteellisen julkaisutoiminnan puolesta” nosti esille JUFO-luokituksen lähtökohtaiset kytkökset luonnontieteiden julkaisukäytäntöihin: ”Julkaisufoorumihanketta ja vastaavia arviointimalleja hallitseva ajattelutapa on ilmeisesti peräisin enimmiltään luonnon-, lääke- ja teknisistä tieteistä esimerkiksi oikeus-, sosiaali-, kulttuuri- ja kasvatustieteiden sijaan.”

Syyt muutokselle ovat osaltaan myös taloudellisia. JUFO-luokitusta on käytetty yliopistojen tuottamien tieteellisten julkaisujen laatuindikaattorina opetus- ja kulttuuriministeriön yliopistojen rahoitusmallissa vuodesta 2015 alkaen. Yhden perustason (1) lehdessä julkaistun vertaisarvioidun artikkelin rahallinen arvo on vuoden 2018 laskennallisista perusteista myönnettävään rahoitukseen suhteutettuna noin 4 200 euroa. Sopimuskaudella 2021–2024 voimassa olevassa rahoitusmallissa tieteellisten ja muiden julkaisujen perusteella jaetaan yhteensä 14 prosenttia yliopistojen perusrahoituksesta.

Ilman tiedejulkaisemisen reunaehtojen, tutkijoiden urapolkujen ja yliopistojen rahoitusmallin, merkittäviä muutoksia kehitys näyttää jotenkin vääjäämättömältä ja sen suunta lukitulta. Tämä harmittaa minua. Uskon, että edistyäkseen ja kehittyäkseen suomalainen tieteenharjoittaminen tarvitsee sekä kotimaista että kansainvälistä julkaisemista. Niiden asettaminen vastak-

kain on lyhytnäköistä ja tarpeetonta, sillä molemmat osaltaan rikastuttavat tiedettä, kulttuuria ja yhteiskuntaa.

Mikä neuvoksi? Suuresti arvostamani Aikuiskasvatuksen pitkäaikainen päätoimittaja Heikki Silvennoinen on esittänyt ratkaisuksi epätydyttävään tilanteeseen *julkaisukartellia* ja *kielirauhan julistamista*. Ensimmäinen ratkaisuehdotus kohtuullistaisi tiedejulkaisemiseen liittyvää painetta. Silvennoisen mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö on virittänyt tutkijoille oravanpyörän, jonka vauhtia tieteen tekijät itse eivät voi säädellä, elleivät yliopistot keskenään sovi kartellia julkaisutuotantoon. Vain julkaisumääristä sovittu kartelli toisi tutkijoille aikaa luovaan ajatteluun ja julkaisujen tieteellisen tason parantamiseen.

Toinen ratkaisuehdotus koskee erityisesti alkuvuodesta 2018 roihahtaneen tiedepoliittisen kielikeskustelun tynnyttämistä. Silvennoisen mukaan englannin asemaa tieteen kielenä ei uhkaa tällä hetkellä mikään: Suomen kaltaisen marginaalisen kielialueen tutkijat eivät halua jäädä paitsioon kansainvälisen tieteen kentällä, ja valtiovalta kannustaa rahan avulla yliopistoja kansainvälistämään julkaisutoimintaansa. Tieteelliseen julkaisemiseen olisikin syytä hieroa jonkinlainen kielirauha.

On tosin myös mahdollista, että paine avoimen julkaisemisen lisäämiseen mullistaa koko tiedejulkaisemisen kentän sellaisena kuin sen nyt hahmotamme, myös tiedejulkaisemisen kielipoliittisen aspektin. Euroopan komission ja Science European viime vuonna julkaiseman Plan S -julistuksen tavoitteena on saattaa julkisten kansallisten ja eurooppalaisten tutkimusrahoittajien tuella tuotetut tiedejulkaisut avoimesti saataville vuoden 2020 alusta alkaen. Käytännössä tämä merkitsee, että julkisella tutkimusrahoituksella tuotetut julkaisut on saatava pois maksumuurien takaa kaikkien luettaviksi, ja avoimuus on toteutettava ilman kohtuuttomia kustannuksia.

Järjestelyt ovat jo pitkällä: Suomen Akatemia edellyttää jo nyt avointa julkaisemista. Kultaisen mallin mukaisesti artikkeli julkaistaan suoraan avoimesti korkeatasoisessa ja avoimen tieteen periaatteiden mukaisesti toimivassa julkaisukanavassa (*open access*). Julkaisemisesta aiheutuvat kulut ovat hyväksyttäviä tutkimuskuluja Akatemian rahoittamissa hankkeissa. Vihreässä mallissa artikkeli julkaistaan perinteisessä tilausmaksullisessa tieteellisessä lehdessä ja rinnakaistallennetaan avoimesti saatavaksi sähköiseen julkaisuarkistoon tai -tietokantaan kuuden – yhteiskuntatieteissä kahdentoista – kuukauden karenssiajan jälkeen. Vuoden 2020 alusta alkaen Suomen Akatemian kaltaiset tutkimusrahoittajat eivät enää salli tällaisia karenssiaikoja. Myös yliopistojen rahoitukseen on rakennettu avointa julkaisemista suosiva kannustin: yliopistojen uudessa rahoitusmallissa avoimen julkaisemisen lehdissä julkaistut artikkelit saavat maksullisia julkaisuja suuremman painoarvon (kerroin 1,2).

Muutokset koskettavat sekä suuria, englanniksi julkaisevia kustantamoja, että Suomen kasvatustieteellisen seuran kaltaisia suomeksi julkaisevia kansallisia tiedekustantajia. Vaatimus tutkimusjulkaisujen vapauttamisesta maksumuurien takaa osuu kaupallisten kansainvälisten tiedekustantajien asettamiin rajoituksiin, joiden on nähty mahdollistaneen huomattavien voittojen tuottamisen tutkijoiden tekemän työn tuloksilla. Yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yleisten kirjastojen muodostaman FinELib-konsortion ja Taylor & Francis -kustantamon välisten e-julkaisujen lukuoikeuksia koskevien neuvottelujen kariutuminen – ja siitä seurannut lukuoikeuksien loppuminen moniin keskeisiin tiedelehtiin – on huomiota herättävä esimerkki kansainvälisen tiedejulkaisemisen rakennemuutoksesta.

Kotimaisten tiedekustantajien tilanne poikkeaa lähtökohtaisesti kansainvälisistä: ne ovat pieniä eivätkä tavoittele voittoa. Kokemukseni mukaan Suomen kasvatustieteellisen seuran, Westermarck-seuran tai Valtiotieteellisen yhdistyksen kaltaisten perinteisten tiedeseurojen tavoitteena on ensiksi tieteellisen julkaisutoiminnan jatkaminen ja kehittäminen ja toiseksi julkaisujen kulujen kattaminen.

Avoin julkaiseminen haastaa myös kotimaisten tiedekustantajien ansaintalogiikan: nykyinen tapa rahoittaa julkaiseminen myyntituotoilla ei enää toimi tulevaisuudessa. Ongelman ydin on siinä, että lehden tekemisestä syntyy kuluja myös avoimessa julkaisemisessa – samalla kun tulot katoavat. Esimerkiksi vertaisarvioinnin järjestäminen, tekstin editointi ja kielenhuolto sekä taitto maksavat; painotyö on vain suhteellisen pieni osa kokonaiskustannuksista. Korvaavan rahoituksen löytäminen ei ole helppoa: monikaan ei halua jättää julkaisemisesta aiheutuvien kulujen kattavaa rahoitusta esimerkiksi osaksi yliopistokirjastojen määrärahoja, yksittäisten tutkijoiden ja tutkimusprojektien vastuulle tai kirjoittaja- tai julkaisumaksujen varaan.

Onkin selvää, että tieteellisten julkaisujen saattaminen avoimiksi edellyttää jonkinlaista ennakoitavalla tavalla järjestettyä rahoitusta. Suomen tiedekustantajien liiton hallituksen puheenjohtaja Leena Kaakinen ja pääsihteeri Pauliina Raento esittävät mallia, jossa kustantaja saisi rahoituksen julkaisun tekemiseen, mikäli julkaiseminen olisi avointa ja julkaisu täyttäisi tietyt, esimerkiksi vertaisarvioinnin kriteerit (Tieteessä Tapahtuu 1/2019). Näin sekä tutkijakirjoittaja että kustantaja voisivat paremmin keskittyä osaamisensa ydinalueisiin, ja suomenkielisen tiedejulkaisemisen resurssit kohdennettaisiin mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Tätä järjestelyä olisi mielestäni syytä pohtia vakavasti.

Janne Varjo